

Araştırma Makalesi

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Modernleşme Olgusu: *Kelebeğin Rüyası* Film Örneği

Rifat Becerikli (Dr. Öğr. Üyesi)
Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi
rifat.becerikli@bozok.edu.tr

Mehmet Sena Köseadağ (Dr. Öğr. Üyesi)
Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi
mehmetsena.kosedag@bozok.edu.tr

Başvuru Tarihi: 05.05.2018

Yayına Kabul Tarihi: 12.06.2018

Yayınlanma Tarihi: 30.07.2018

Öz

Türkiye tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden itibaren modernleşme çabalarının temel ilerleme dinamiği olduğu bir ülkedir. Cumhuriyet dönemi ile Batı modernitesini referans alan değişim ve dönüşüm isteği günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Modernleşme akılcılık ve bilim temelinde sanayileşme, makineleşme, kentleşme, eğitim, kültür vb. alanlarda görülen bütünsel ilerlemeleri ve gelişimleri ifade etmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise bütün dünya gibi Türkiye'de savaşın yol açtığı kötü etkilere maruz kalır. Çalışmada sosyolojik film eleştirisi temelinde İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'deki modernleşme çabalarının olumlu ve olumsuz yönleri *Kelebeğin Rüyası* (2013) filmi özelinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada örneklem olarak *Kelebeğin Rüyası* filminin alınması İkinci Dünya Savaşı'nı anlatan nadir Türk filmlerinden biri olması nedeniyle. Sonuç olarak filmsel anlatıda Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı nedeniyle modernleşme çabalarının sekteye uğradığı tespit edilmiştir. Milli Koruma Kanunu ve işçi mükellefiyeti konularında bazı zorlamalar ve insan hakları ihlalleri görülmektedir. Diğer yandan halkevleri gibi halkın spor, sanat ve kültür alanında ilerlemesini sağlayan yapılar işlevini sürdürmeye devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Yılmaz Erdoğan, Türk Sineması, *Kelebeğin Rüyası*, İkinci Dünya Savaşı.

Research Article

Modernization in Turkey During World War II: The Case of the *Kelebeğin Rüyası*

Rifat Becerikli (Asst. Prof. Dr.)
Bozok University Faculty of Communication
rifat.becerikli@bozok.edu.tr

Mehmet Sena Kösedag (Asst. Prof. Dr.)
Bozok University Faculty of Communication
mehmetsena.kosedag@bozok.edu.tr

Date Received: 05.05.2018

Date Accepted: 12.06.2018

Date Published: 30.07.2018

Abstract

Turkey is a country that historically where the modernization is the main dynamics of the progress since the last era of the Ottoman Empire. The will for change and transformation, which referred to the Republic period and Western modernity, has maintained its effects until today. Modernization based on rationalism and science indicates the progresses and developments in the fields such as industrialization, mechanization, urbanization, education, culture. During the World War II, Turkey encounters the harsh effects caused by the war as the entire world does. In this study, on the basis of sociological film criticism, the positive and negative aspects of modernization efforts in Turkey during the World War II are aimed to determine in the *Kelebegin Ruyasi* (2013). The reason for choosing the *Kelebegin Ruyasi* as the sample of the study is that it is one of the rare Turkish films to portray the World War II. Also, academic studies in the field of cinema related to this period in the history of Turkey are seldom studied. In conclusion, it is determined in the film narrative that the modernization efforts in Turkey are interrupted due to the World War II. It is seen that there are human rights violations and some coercion about the issues such as Turkish National Security Law and working liabilities. However, structures like community centers, which help people make progress in sports, arts, and culture, maintain its function.

Keywords: Yılmaz Erdoğan, Turkish Cinema, *Kelebegin Ruyasi*, World War II.

Giriş

Türkiye, tarihsel süreç incelendiğinde, özellikle 1.Dünya Savaşı'nın içinde olan ve bu savaştan en kötü etkilenen ülkelerden biridir. Her ne kadar dünya savaşı Mondros Ateşkes Antlaşması ile 30 Ekim 1918 tarihinde bitse de İtilaf Devletleri'nin ülkeyi işgal etmesine karşı "Türk Kurtuluş Savaşı" 1922 yılının sonuna kadar devam etmiştir. 29 Ekim 1923'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yıllarca süren savaşın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için özellikle kültür, sosyal yaşam, eğitim vb. alanlarda gelişim ve atılımlar yapılmaya çalışılmıştır. Bu atılımların tamamı temel olarak modernleşme çabaları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde görülen ıslahat çalışmalarının bir benzeri ve devamı olarak da görülebilir. Cumhuriyetin ilanından yaklaşık on beş yıl geçtiğinde Türkiye başka bir dünya savaşı ile karşılaşır. Her ne kadar bu savaşta tarafsız kalınmaya ve herhangi bir çatışmaya müdahil olunmamaya çalışılsa da İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yılları özellikle Cumhuriyet döneminde artarak devam eden modernleşme çabalarını olumsuz olarak etkiler. Dünyanın ekonomik, kültürel ve ticari olarak kötü dönemi onun bir parçası olan Türkiye'yi de derinden sarsar. Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'deki vefatından sonra ülkenin ikinci Cumhurbaşkanlığı'na İsmet İnönü seçilir. İkinci Dünya Savaşı'nda ülke yönetimi "Milli Şef" olarak adlandırılan İnönü'nün hakimiyetindedir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarına dair özellikle tarih, sosyal hayat ve kültür üzerine yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Ama kitle iletişim araçları ve sinemanın bu savaş dönemini ele almasına sık rastlanmamaktadır. Kitle iletişim araçlarının önemi günümüzde yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü sinema -kurmaca ya da belgesel film- ile toplumsal yapı arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu bağlamda bir kitle iletişim aracı olması bakımından filmler ve genel olarak sinema bulunduğu mevcut toplumsal özellikleri yansıtmaya müsaittir. Diğer bir ifade ile filmler toplumsal alanı incelemek için birer metin işlevi görebilmektedir. Sinema yapıtları özellikle gündelik hayatın sıradan görünen unsurlarını, mevcut konjonktürel durumun niteliklerini belirtme bağlamında önemli bir ölçüt olabilmektedir. Bu açıdan sosyal hayattaki çalışma, yeme-içme, sanatsal faaliyetler vb. durumlar yanında o dönemin normları hakkında bilgi edinebilmeyi sağlar.

1923 ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemin en belirgin özelliği olarak, Türkiye'de modernleşme temelinde kalkınma, sanayileşme, eğitim ve teknoloji alanlarında atılım olduğu söylenebilir. Çalışma İkinci Dünya Savaşı'nda modernleşme olgusunun özellikle gündelik yaşamdaki etkilerini *Kelebeğin Rüyası* filmi üzerinden betimlemeyi amaçlamaktadır. Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı'nda gündelik yaşam pratiklerine yansıyan modernleşme çabaları ya da modernleşmenin yetersiz kaldığı durumlar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Filmin incelenmesinde niteliksel film analizin yönteminden yararlanılacaktır. Ayrıca film analizinde sosyolojik film eleştirisinden faydalanılacaktır. Özden sosyolojik film eleştirisini şöyle açıklamaktadır:

Bu eleştirel yaklaşım filmleri bir sanatçının öznel dışavurumu koşullarında ya da estetik özellikleri açısından incelemek yerine, filmin üretilmiş olduğu dönemin ya da içeriğinde ele aldığı dönemin sosyal koşullarının incelenmesini öne çıkarmaktadır. Bu durumda bir film hangi türe ya da tarihsel döneme ait olursa olsun, sosyolojik veriler sağlayan bir belge gibi ele alınmaktadır. Filmlere sosyolojik yaklaşımın değerlendirme alanı içinde, sosyal değerlerin filmlerde nasıl yansıdığı ve somutlaştırıldığı, filmlerin sosyal değerler üzerindeki etkisi, bu değerleri güçlendirme ya da değiştirme gücü ve filmlerin

toplumsal tutum ve davranış kalıplarında neden olduğu değişiklikler gibi konular yer almaktadır. (Özden, 2004, 153-154).

Bu bağlamda çalışmada 2. Dünya Savaşı Türkiye'sinde modernleşme ile bağlantılı olarak teknolojik ve kültürel değişimler, eğitim alanında ilerlemeler, çalışma/iş yaşamı, insanlar arası ilişkiler *Kelebeğin Rüyası* filmi temelinde araştırılacaktır. Aynı şekilde araştırmanın örneklemi 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye toplumu anlatan ender yapımlardan *Kelebeğin Rüyası* filmi oluşturmaktadır. Türk sinema tarihi incelendiğinde özellikle Cumhuriyet dönemini anlatan filmlerin daha çok Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk'e odaklandığı görülmektedir. *Kelebeğin Rüyası* filmi ise dönem içinde iki sıradan insanın/şairin hayatına yönelmesi ile önemlidir ve bir ilki gerçekleştirir.

Modernleşme Olgusuna Genel Bakış

Türkçede “çağdaşlaşma”, “yenileşme” kelimelerine karşılık gelen modernleşme kavramı ile ilgili pek çok farklı tanım yapılmıştır. Ortaylı, modernleşme olgusunu “genel bir ifadeyle var olan değişimin değişmesi” şeklinde tarif ederken (1995, 10), Bolay, “Rönesans ve Aydınlanma devirleriyle kazanılan kültürel değerlerin, teknik ve bilimsel gelişmelerin, sosyal münasebetlerin benimsenmesi” olarak açıklamıştır (Bolay, 1996, 283). “Modern” kelimesi Latince ‘modernus’ biçimiyle ilk kez 5. yüzyılda, resmen başlayan Hıristiyanlık dönemini, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmıştır. Atfedilen içerik sürekli değişse de, ‘modern’ terimi, kendini eski’den yeni’ye geçişin bilincini dile getiren bir kavram olarak kullanılmıştır. Diğer bir anlatımla, bu terim, Avrupa’da, hep yeni bir dönemin bilincinin, antik çağlılarla kendisi arasında yeniden gözden geçirilmiş bir ilişki kurduğu dönemlerde ortaya çıkmış; dahası, bu dönemlerde, hep antik çağ, belli birtakım taklitlerle yeniden oluşturulması gereken bir model olarak görülmüştür (Habermas, 1994, 31-32).

Tarihsel süreç içerisinde birçok anlam yüklenen modernleşme, esasında yaşanan dönemin gereklerine uygun olarak modern toplum ve modern bireyler meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda modernlik, yenileşme ve yeniliklerle birlikte anılmakta, yeni yaklaşımların, düşünce tarzlarının ve yeni yaşam biçimlerinin hakim olduğu bir akım olarak gelişim göstermektedir. Bireylerin, yaşadığı çağın koşulları içinde değişen ihtiyaçlarını karşılamanın ve çağdaş yenilikleri tasarlamının gereği olarak ortaya çıkan modernizm, insanların düşünsel yaklaşımlarından, olayları ve durumları değerlendirme ölçütlerine, gereksinimleri için ayırdıkları zamanlardan kullandıkları araç gereçlere kadar yeni biçimler önermektedir (Klein, 2000, 190). Bu bakımdan modernleşme eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru bir gelişme demektir (Kongar, 1972, 194). Diğer yandan modernliği “yerinden çıkarma pratiği” olarak yorumlayan Giddens ise, bu kavramı üç ana eksen üzerinden açıklar. Bu temeller: zaman ve uzamın birbirinden ayrılması, yerinden çıkarma düzeneklerinin gelişimi ve bilginin düşünsel olarak yeniden meydana gelmesidir (1998, 55).

Modernizm birçok farklı alanı aynı anda etkiler. Modernleşme süreci; genel olarak, ekonomik alanda kapitalizme ve endüstriyel gelişmeye, siyasal bakımdan ulus-devlete ve liberal demokrasiye, sosyal açıdan farklılaşmaya, işbölümüne ve uzmanlaşmaya, kültürel alanda bireyciliğe ve sekülerleşmeye dayanan bir değerler sistemine doğru gidişi ifade eder. Modernleşme makineleşme ve sanayileşme ile birlikte insanların refah düzeylerinin yükseleceğini eşit, özgür yurttaş bilinci

ile üniter bir devlete bağlılığı da ifade etmektedir. Bu açıdan teknoloji ve bilimsel gelişmeler modern olmanın temel koşullarındandır. Modernite bağlamında siyasal tarihin temel başarısı ise hukuk sistemidir (Cahoone, 2001, 348). İnsanlar kralın, sultanın ya da herhangi bir otoritenin yasalarına tabii değildir. Modern yasalar yurttaşların kendi rızalarıyla özgür ve eşit olarak bir arada bulunmaları gerektiğini öne süren akıl hukukunu temel alır (Habermas, 2013, 111). Modernleşme tek tek değişimler değil, etkileşim halinde birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen birçok olgunun bileşimidir. Bunlar; şehirleşme, akılcılaştırma, ileri demokrasi, endüstrileştirme ve toplumsal gelir dağılımının adaleti olarak sıralanabilir (Loo ve Reijen, 2003, 15). Modernleşme süreciyle başlayıp giderek karmaşıklaşan toplumsal değişimi ve zaman içinde toplumsal yaşamın ulaştığı bir aşamayı anlatmak için de “modernite” kavramına başvurulmaktadır (Yüksel, 2001, 21-22).

Modernleşmeyi sadece “toplumsal ilerleme”, “yenilikleri benimseme” kavramı olarak ele almak mümkün değildir. İlk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren Batı'nın ideolojik kodlarını içerdiği yönü dikkate alınmalıdır. Her şeyden önce bu kuramın dayandığı temel, ‘modern’ ve ‘geleneksel’ olarak tanımlanan iki toplum tipini karşılaştırmaktadır. Bu tipleştirilmede esas olarak modern toplum tipinin ne olduğu ifade edilmiş, geleneksel toplum ise bir tür “gelişmemiş toplum” biçiminde yansıtılmıştır (Köker, 1995, 40). Modern olmadığı için geri kalmış olan bir toplumun modern bir hale gelmesinin ise tek yolu vardır. O da modern toplumların değerlerini benimseyerek, onlara benzemesidir. Modern toplumdan kastedilen Batı toplumları olduğuna göre, modernleşmenin yolu Batı ideolojisinin benimsenmesinden geçmektedir. Marshall bu düşüncüyü açık bir biçimde dile getirmiştir. Ona göre, modernleşme kuramının temel varsayımı olarak, gelenekselden moderne aşamalı bir geçiş tüm toplumlar için mümkün olabilir. Bu geçişin iktisadi, toplumsal ve siyasal düzeyleri vardır. İktisadi düzeyde modernleşme; serbest piyasanın ve dış yatırımların devreye girmesiyle; toplumsal düzeyde uygun Batı kurumları, değerleri ve davranışlarının benimsenmesiyle; siyasal düzeyde ise parlamenter demokrasinin uygulanmaya koyulmasıyla gerçekleşecektir (Marshall, 1999, 261). Bu temel varsayımlar üzerinden özellikle Cumhuriyetten sonra modernleşme olgusu Türkiye’yi de derinden etkiler.

Türkiye’de Modernleşme Hareketleri

Türkiye’de ilk sistematik modernleşme hareketlerinin Tanzimat Dönemi’nde başladığı kabul edilmektedir. Tanzimât Fermânı Koca Mustafa Reşit Paşa tarafından Sultan Abdülmecid’in emriyle 3 Kasım 1839’da Gülhane Parkı’nda okunarak ilân edilmiş yani ilk modernleşme hareketi devlet erki eliyle yapılmıştır. Halil İnalcık, 19. Yüzyıl modernleşme hareketlerinin 1839-1877 yılları arasında yoğunlaştığını 93 Harbindeki yenilgi ile Batıcı Tanzimat reformlarının yavaşladığını ve daha sonra 1908 Jön Türkler’in devlet hakimiyeti ile yeniden hızlandığını belirtir (2012, 207-211). Bu nedenle Tanzimat dönemi ile birlikte Osmanlı geleneksel toplumunda başlayan değişim, iç dinamiklerin harekete geçirdiği kendiliğinden ortaya çıkan bir süreç olmaktan ziyade, Avrupa karşısındaki gerilemenin zorunlu kıldığı, devletin başlatıp yönlendirdiği reform dönemine denk gelen bir yapıdır (Avcı, 2007, 1-3). Zaten modernleşme çoğu kez “Batılılaşma”, “Avrupalılaşma” ile eş anlamlı kullanılmıştır. Bu yönüyle Türkiye’nin modernleşme projesi, ilk yıllardan itibaren Batı’dan “geri kalmama” düşüncesinin derin izlerini taşıyan savunmacı bir programdır. Modernleşme, Atatürk tarafından da “asrileştirme, muasır medeniyet

seviyesine erişme veya Garplılaşma” terimleriyle ifade edilmiştir (İnalçık, 2013,184).

Türkiye’de her ne kadar Osmanlı Devleti döneminde modernleşme hareketleri görülse de asıl planlı modernleşme çalışmaları Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte başlamıştır. Devletin yapısı ile birlikte toplumsal yapıda da köklü değişiklikler hedefleyen modernleşme çalışmaları, Türk toplumunu tamamen dönüştürme anlayışı üzerine kurgulanmıştır. Bu süreçte ana sürükleyici unsur ise yasal düzenlemeler olmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesinden itibaren, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda art arda kanunlar yürürlüğe konulmuştur. 1923’te ilan edilen Cumhuriyetin kurucu kadrosunun zihninde yeni bir devlet ve toplum anlayışı öteden beri bulunmaktaydı. Bu devletin temel esasları, ulus-devlet anlayışına dayanıyordu. Bunun için atılan ilk adım halifeliğin kaldırılması ve devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması oldu. Halifeliğin kaldırılmasına kadar devam eden laikleşme adımları daha çok devletin siyasi ve hukuki yapısını dönüştürme niteliği taşımaktaydı. Yeni yönetim şeklinin güvenceye alındığı düşüncesinden sonraki laikleşme girişimleri ise toplumsal hayatı tamamen değiştirme amacına dönüktür. Kendilerine toplumu modernleştirmeyi misyon edinerek laik ve çağdaş bir Türkiye tasavvuruna yönelen kadrolar, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik yasal düzenlemeleri peş peşe hayata geçirmeye başladı. İlk olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülkedeki tüm eğitim kurumları devlet kontrolüne alındı. Tekke ve zaviyeler kapatıldı, tarikatların ve medreselerin yasaklanması ile toplumun geleneksel dini anlayışını şekillendiren temel kaynaklar ortadan kaldırıldı. Modernleşmenin simgesi olarak şapka giyme zorunluluğu getirilirken, Cuma yerine Pazar günü resmi tatil kabul edildi. Hicri takvimin yerine Miladi takvim kullanılmaya başlandı. Yapılan Harf Devrimi ile Arap harflerinin yerine Latin harflerine geçildi. Dilin sadeleştirilmesi için Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmaması için çalışmalar yapıldı. Daha önce anayasada yer alan “devletin dini İslam’dır” ifadesi çıkarıldı, Ayasofya müze haline getirildi ve ezan Türkçe okunmaya başlandı. Son olarak 1937’de laiklik ilkesinin anayasaya girmesi ile laikleşme programı son aşamasını da tamamlamış oldu (Aslan ve Alkış, 2015, 23-24).

Modernleşme süreci ile birlikte değer kazanan önemli düşünceler, adalet, eşitlik, insan hakları gibi kavramlardır. Bu dönemin ürünü olarak; modern toplum, modern devlet ve modern hukuk ile insan hakları arasında yakın bir bağlantı bulunduğu söylenebilir. Devlet, insanlar için, onların ortak yararlarını sağlamak için kurulmuş yapılardır. Bu devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan bireyin en başta gelen menfaati ve en temel hakkı, kendi maddi ve manevi varlığını, kendi öz yeteneklerini serbestçe geliştirebilmektir. Bunu sağlamanın yolu ise, bütün fertlerin eşit haklarına saygı duymak ve onları serbest bırakmaktır. İnsanların bu hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyen devlet, en temel görevini yerine getirmemiş ve dolayısıyla kendi varlık nedeniyle çelişmiş olur. Bu açıdan 1926 yılında Türk Medeni Kanunu ve Ceza Kanunu çıkarılmıştır. 1930’da kadınların belediye seçimlerine katılması, 1934’de kadınların milletvekili seçilebilmesi sağlanmıştır.

Diğer yandan dönemin tarihsel koşulları düşünüldüğünde 1. Dünya Savaşı’ndan sonra ağır ekonomik tablo karşısında Cumhuriyetin kurucuları, özellikle Mustafa Kemal, siyasal bağımsızlığın ancak sağlam ve güçlü bir ekonomi ile sürdürülebileceğinin bilinci içindeydi. 14 Şubat – 4 Mart 1923 arasında İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi toplandı. Atatürk, kongreyi açarken yaptığı konuşmada «Siyasi zaferler, ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar

yaşayamaz, az zamanda söner.» şeklindeki sözleriyle gerçek kurtuluşun ekonomik bağımsızlığa bağlı olduğunu ortaya koydu. Ancak, ekonomik gelişmenin oturtulacağı temeller çok zayıftı. Ülkede sanayi hemen hemen yok gibiydi; girişimci zihniyet ve yetenek gelişmemişti; kişi başına milli gelir asgari geçim standartlarının dahi altında olduğundan tasarruflar son derece yetersizdi. Bu şartlarda Cumhuriyet adeta enkaz üzerine kurulmuştu (Ertuna, 2004, 6-7). Cumhuriyet tarihimizin Atatürk Dönemi (1923-1938) olarak adlandırılan ilk on beş yıllık zaman dilimi, ulusal sermaye ve teşebbüs gücünden yoksun ve çökme halindeki bir ekonomiyi yeniden yapılandırma çalışmaları ile geçirilmiş; çağdaş ulus devlet modelini tüm kurum ve kurallarıyla, ekonominin her alanında yerleştirmek üzere ilk önemli adımlar atılmıştır. Türkiye'de devlet öncülüğünde uygulanan kalkınma modeli başarılı olmuş, geçmişteki ağır tablo, Büyük Buhran'a rağmen çok önemli bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilmiştir (Tecer, 2006, 75). 2. Dünya Savaşı dönemi ise genel anlamda ekonomi, siyasi, hukuki vb. alanlarda bir duraklama dönemi olarak değerlendirilebilir.

Batı'da modernite temelinde sivil toplum ve devlet birbirinden bağımsızdır (Heller ve Feher, 1993, 184). Değişimin tepeden inme bir yaklaşımla yapıldığı pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de ise devlet sadece siyasi, idari ve ekonomik alanlarda değil, reform döneminin özünde bulunan müdahaleci ve yönlendirici etkisiyle, toplumsal normların değişiminde de ana aktör vazifesini görmüştür. Toplumsal değişim politikasında merkezi devlet kadar bürokrasi sınıfı, seçkinler ve hatta muhalif gibi görünmesine rağmen aydın kesim de birbirine çok fazla ters düşmeden oldukça etkin bir konumdadır. Bu nedenle toplumsal dönüşümü merkezi otoriteyi kullanarak "devletçi-seçkinci" bir anlayışla tepeden yönlendirme geleneği, Türk modernleşme sürecinin en belirgin özelliklerinden biridir (Kongar, 2008, 317-322). Bu anlayışta, toplumun düşünceleri ve taleplerinden ziyade, halka nasıl davranacakları ve hangi yaşam biçimini tercih edecekleri çeşitli şekillerde benimsetilir. Ancak bu yaklaşımlar, ilk dönemden itibaren sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda Türk halkının hayatında refaha yol açmamıştır. Aynı şekilde yeni düşünce ve yaşam tarzlarının otorite eliyle halka dayatılması, modernist ideolojiyle çelişmemektedir. Modernistlere göre, modernleşme projesi iki biçimde uygulanabilir. Bunlardan birincisi kapitalizmin yayılcı etkisi vasıtasıyladır. İkincisi ise Batının üstünlüğü ve yeni düşüncelerinin etkisi altındaki yönetici elitlerin, kapitalist sistem için gerekli olan ticari burjuvaziyi yaratarak, yeni kurumsal düzenlemelere gidilmesidir (İçli, 2002, 247) Eisenstadt'a göre, Batı-dışı toplumlarda modernlik, kendiliğinden bir süreç olmaması sebebiyle yeni bir itici güce ihtiyaç duymaktadır. O'na göre, geleneksel bir yapı içerisinde varlığını idame ettiren toplumun çoğunluğunun modernleşme süreci için "itici bir güç" olmaması, sürece yeterli katkıyı vermemesi, bu tip toplumlarda "yol göstericiler"e daha fazla görev düştüğünün ifade edilmesine sebep olmaktadır. Modern devletin niteliğini kavrayabilmiş bu toplum kesimlerinin müdahalesi modernleşme kuramına göre, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş aşamasında zorunludur ve geçiş gerçekleşinceye kadar demokrasi sorununu askıya almak, yani otoriter siyasal rejimlere katlanmak gerekmektedir. Dolayısıyla, Batılılaşma ideali, modern getirenlerin devletçi ve otoriter yaklaşımıyla özdeşleştirilmektedir (Uzun ve Atasever, 2010, 182). Bu bağlamda Türkiye'de sözü edilen "itici güç" devlet, devletin sahip olduğu resmi ve sivil görünümü kurumlar ile yine bu otorite tarafından yönlendirilen medya olmuştur. Basın-yayın yoluyla modernleşmenin bazı göstergeleri halka anlatılmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır.

Kelebeğin Rüyası Filminin Özeti

Rüştü (Mert Fırat) ve Muzaffer (Kıvanç Tatlıtuğ), Zonguldak'ta yaşayan iki şairdir. 2. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri bütün dünya gibi Türkiye'yi ve Zonguldak'ı da etkilemiştir. Rüştü maden şirketinde memur, Muzaffer ise telefon hatları çeken şirkette işçi olarak çalışmaktadır. Belediye Başkanı'nın kızı Suzan (Belçim Belgin) Zonguldak'a döner. İki şair de Suzan'dan etkilenir. Rüştü'nün verem hastalığı ilerler hocaları Behçet Necatigil'in de yardımıyla Heybeliada sanatoryumuna tedaviye gider. Muzaffer, Suzan ile yakınlaşır, çift birbirinden etkilenir. Bu durumu gören Suzan'ın babası kızını İstanbul'a geri gönderir. Muzaffer'in de verem hastalığı ilerler o da sanatoryuma yatar. Rüştü sanatoryumda Mediha'ya (Ferah Zeynep Abdullah) aşık olur. Muzaffer ve Rüştü sanatoryumda beraber iyi bakılır hastalıkları iyileşme gösterir. Mediha ve Rüştü evlenir. Muzaffer, İstanbul'da Suzan ile yeniden buluşur ama çift evlenemeyeceklerini anlar. Rüştü'nün eşi vefat eder onun ölümüne dayanmayan Rüştü'de vefat eder.

Kelebeğin Rüyası Filminin Modernleşme Olgusu Temelinde İncelenmesi

Filmin anlatı mekanının Zonguldak olması modernleşme düşüncesi ile yakından bağlantılıdır çünkü Zonguldak Türkiye'nin maden kömürü olarak en önemli merkezidir. Modernite inorganik enerji temelli üretim yapan sanayileşmeyi destekler (Tekeli, 1995, 51). Enerjinin karşılanacağı ana kaynak ise filmde geçen zaman itibarıyla kömürdür. Bu bakımdan Türkiye'nin modernleşme tarihinde kömürün, enerji kaynağı olarak önemli olduğu söylenebilir. Güney'e göre Zonguldak'ta madencilik faaliyetleri 1848 yılında başlamasına karşın esas gelişme Cumhuriyet dönemi yatırımları ile sağlanır (1967, 107-108). 1907-1908 yılları arasında 43 milyon kuruşa yakın hasılat ile Zonguldak-Ereğli kömür havzası İmparatorluğun en önemli madencilik bölgesi olur (Aytekin, 2017, 33). Yöre özellikle kömür madeni dolayısıyla tarihsel olarak Türkiye'de diğer şehirlere göre daha erken gelişime ve dönüşüme başlar:

1905 Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Zonguldak'ta; 1 hükümet konağı (Fransız şirketinin inşa ettiği), 2 kilise, 1 cami, 1 pastane, 1 hastane, 3 han, 120 dükkân, 5 otel, 4 atölye, 250 hane (ev) vardır. 1920 yılında merkez ilçe, Bartın, Hamidiye (Devrek), Ereğli kazalarından oluşan bir Müstakil Mutasarrıflık yapıldı. Nisan 1924'te ise Cumhuriyet'in ilk vilayeti oldu. (Koca, 2011, 595).

Benzer şekilde İkinci Dünya savaşı sırasında yeni ama yetersiz olan sanayi tesisleri İstanbul ve Zonguldak'ta bulunmaktadır (Koçak, 2007, 371). Bu bağlamda dönem içinde Zonguldak, Türkiye için önemli bir konumdadır. Daha önceki yıllarda Fransız ve İtalyan şirketlerinin kömür çıkartmak için şehre gelmeleri şehrin sosyo-kültürel yapısını da etkilemiştir. Cumhuriyet dönemindeki balo ve sinema etkinlikleri, geçmişte Fransızların Zonguldak'taki hakimiyeti zamanından gelen özelliklerdir (Tan, 2015, 38). Zonguldak doğumlu Tahsin Güner ise geçmişi şöyle anlatmaktadır: "Cumhuriyet tarihini en iyi yaşayan vilayet burasıdır. Evlerde partiler verilirdi. Büyüklerimiz balolara giderdi. Kadınlar mutlaka tuvalet giyerdi. İstanbul haricinde ülkede tek burada gazino vardı" (Ünal, 2013). Filmin anlatısı içinde başta belediye başkanı olarak Suzan'ın babasının gerçekleştirdiği ve Cumhuriyet Bayramı olmak üzere çeşitli balo etkinliklerinin düzenlendiği görülmektedir. Baloya sık giysiler ve smokinler ile birçok insan katılmaktadır. Kızlar ve erkekler orkestra eşliğinde geniş ve lüks bir salonda vals yapıp dans gösterisi sunmaktadır. Bu açıdan filmsel evren modern Batı değerlerinin Zonguldak'ta etkilerini ortaya koymaktadır.

2. Dünya Savaşı döneminde Zonguldak'ın gündelik yaşantısında modernleşmenin etkileri incelendiğinde iletişim ve basın-yayın ilk göze çarpan unsurlardır. Filmin anlatısında modernleşmenin temel göstergelerinden oluşan iletişim alanında yaşanan yenilikler ilk olarak yerleşim yerlerinin dışına telefon telleri çekilmesi ile gösterilmektedir. Bu açıdan Muzaffer'in görevi telefon sistemi için gerekli olan direkleri dikmek ve direkler arasındaki hatları çekmektir. Modernleşme bağlamında kitle iletişimin önemini ifade eden başka bir gösterge ise Varlık dergisidir. Rüştü ve Muzaffer dergide şiirlerinin yayınlanmasını merakla beklemektedir. Dergi şairlerin sanatsal anlamda varlıklarının kabul göreceği bir alan işlevi görmektedir. Varlık dergisi Cumhuriyet yıllarında kurulan ve günümüze kadar yayınlarını sürdüren ender kuruluşlardan biridir. Varlık dergisinin 15 Temmuz 1933 tarihindeki ilk sayısında şu ifade yer almaktadır: "Varlık, Cumhuriyeti en büyüğümüzden emanet alan bir Türk gençliğinin, yaratıcı bir inkılap neslinin sanat sahasında da var olduğunu göstermek ve onun için çalışmak istiyor" (2003, 5). Bu bağlamda derginin temel amacının sanatsal alanda Cumhuriyet döneminde genç nesillerin gelişimlerine öncülük etmek olduğu söylenebilir. Bülent Kahraman hem dergi yayıncılığının hem de özelde Varlık dergisinin Cumhuriyet modernleşmesinin yayılmasında önemli unsurlardan biri olduğunu belirtmektedir (2003, 6-9). Varlık dergisi birçok sanatçı için bir okul niteliği taşır derginin yazarları arasında Ahmet Muhip Dranas, Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Tarık Dursun K., Tahsin Yücel, Fazıl Hüsnü Dağlarca bulunmaktadır (Gönenç, 2007, 68-69). Dergideki şair ve yazarlar bir yandan kendilerini dışa vurmakta diğer yandan halkın ve özellikle gençlerin sanatsal olarak belli bir birikime ulaşmalarını sağlamaktadır. Bu açıdan dergi hem genç insanlara kendi sanatsal yeteneklerini sunma imkan tanıdığı gibi halkın da sanatsal açıdan birikimini arttırmaktadır. Diğer yandan dergi faaliyetleri ve basın-yayın yoluyla iki şair de eserlerini halka ulaştırma gayretindedir. Rüştü ve Muzaffer sokakta sergi açıp şiir kitaplarını satmaya çalışırlar. Muzaffer yoldan geçenlerin kitap satışına ilgisiz tutumlarına "yavrunun kursağına bir şey girmiyor, bari dimağına bir şey girsin" diye çıkışır. Bu cümle temelde kitap okuma, edebiyattan zevk alma ve bir şey üzerine düşünme ile insanların fikrinsel gelişimlerinin olacağını ifade etmesinin yanında dönem içindeki insanların yetersiz beslendiğini de vurgulamaktadır. Ayrıca her iki şairin de maddi durumu iyi değildir. Bu kitap satışından kazanacakları para kendilerini ekonomik olarak bir nebze de olsa ferahlatacaktır. Caddenin üstünde durarak, gelen geçene şiir kitabını satamayınca bu sefer Muzaffer gezerek satmaya çalışır. Atlara nal yapan bir demirci ustasının yanına gider. Muzaffer ve demirci ustası arasında şu konuşma geçer.

Muzaffer: Sipariş ettiğin kitabı getirdim.

Demirci: Muzaffer sen niye anlamıyorsun ya benim okumam yazmam yok.

Muzaffer: Olsun belki çocuklar okur.

Demirci parayı verir ama kitabı da almaz. Aynı zamanda bu durum "okuma-yazma bilmeyen ama buna rağmen gençlere yardım olsun diye dergilerini satın alan altın kalpli sıradan insanlar" (Vardan, 2013) olarak nitelendirilebilir. Diğer yandan modernleşmenin en önemli göstergelerinden biri ise eğitim bağlamında okur-yazarlıktır. Yıllar içinde Türkiye'deki okuma yazma oranı incelendiğinde 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun 1935 yılında okuma-yazma bilen oranı %18,70 okuma-yazma bilmeyen oranı ise %81,30, 1945 yılında okuma-yazma bilen oranı %28,45'e

yükselir okuma-yazma bilmeyen oranı ise %71,55 düşer, 1950 yılında okuma-yazma bilen oranı %31,80 okuma-yazma bilmeyen oranı %67,80'dir (Türkiye İstatistik Kurumu [TUİK], 2012, 19). Aynı dönem Türkiye'de 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus incelendiğinde 1935 yılında okuma-yazma bilen oranı %19,25 okuma-yazma bilmeyen oranı %80,75, 1945 yılında okuma-yazma bilen oranı %30,22'ye yükselir okuma-yazma bilmeyen oranı ise %69,78'e düşer, 1950 yılında okuma-yazma bilen oranı %32,51 okuma-yazma bilmeyen oranı %67,49'dur (TUİK, 2012, 21). Bu açıdan özellikle çocukların, ülkedeki eğitim çabalarının da bir sonucu olarak daha çok okur-yazar oldukları ortaya çıkmaktadır. Filmin anlatısında orta yaşlı insanların okuma-yazma bilmemesi ama Muzaffer'in çocukların kitabı okuyacağını belirtmesi mevcut koşullar altında olağan durmakta ve çocuklar üzerinde eğitim bağlamında modernleşme çabalarını göstermektedir.

Savaşın en çok etkilendiği alanlardan biri ise ekonomidir. İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye'nin toplam ticaretinin neredeyse %50'si Almanya ya da Almanya'nın müttefikleriyle (Zürcher, 2000, 288). Buna karşın Almanya'nın savaşın baş aktörü olması nedeniyle, karşılıklı ticaret neredeyse durma noktasına gelir. Ülke içinde fiyatlar da yükselir, genel fiyat düzeyi 1942'de yüzde 90, 1943'te yüzde 75 artar (Akşin, 1997, 106). Diğer yandan tarım ülkesi olunmasına karşın tarım ürünlerinde de sorunlar görülmektedir. 2. Dünya Savaşında en önemli sorunlardan biri gıdadır, tarımsal üretimin aksaması, ülke içi nakliyatın zorlaşması nedeniyle kentlerde iae sorununa ortaya çıkar, temel gıda fiyatları yükselir ayrıca piyasada bulunamaz karaborsaya düşer (Metinsoy, 2017, 235-236). Karaborsanın yaygınlaşması devletin bir takım sınırlamalar getirmesine sebep olur. Özellikle buğdaya ve ekmeğe halkın ulaşması büyük bir sıkıntı haline gelir. 1940-1945 döneminde ortalama buğday üretimi % 9 düşer (Boratav, 1998, 68). 1942 yılı başında, buğday üretimindeki düşüş nedeniyle, ekmek tüketimini sınırlamak amacıyla, büyük kentlerde karne uygulamasına geçilir ve 7 yaşına kadar olan çocuklara günde 187,5 gram, 7 yaşından büyüklere 375 gram ve ağır işçilere de 750 gram ekmeğin karne ile dağıtımına başlanır (Koçak, 2007, 409). Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye temel gıda maddesi buğdayı bile yeterli miktarda sağlayamaz durumdadır (Kazgan, 2013, 86).

Filmin anlatısında ülkenin içinde bulunan gıda sorunu da vurgulanmaktadır. Suzan, İstanbul'dan gelmiştir ve oradaki yaşantısı ile Zonguldak'ı karşılaştırmaktadır. Dondurma yemek istemektedir ama dönem içinde Zonguldak'ta dondurma satılmamaktadır Suzan bu duruma şaşırır ve üzülür. Babası "milletin içinde bir şey yemeyin sokakta" ,"millet yiyecek ekmek bulamazken dondurma yok diye ağlamayacaksın değil mi?" sözleri ile halkın, babanın kendi tabiri ile "aç karnını doyurma" derdinde olduğu vurgulanır. Filmin ilerleyen bölümlerinde belediye başkanı baba pahalı olmasına, zor bulunmasına rağmen kızı istediği ve verdiği davette misafirlerini memnun etmek için İstanbul'dan dondurma getirebilmektedir. Bu açıdan anlatıda günün koşulları altında Suzan'ın babasının belediye başkanı olarak devleti temsil ettiği düşünüldüğünde, halkın ekmek bulamadığı bir zamanda babanın ihtişamlı bir davet düzenlenmesi eleştirilmekte ve devlet-halk arasındaki zıtlık vurgulanmaktadır. Aynı şekilde filmde kömür ocaklarında çalışmak zorunda kalan halkla, özellikle belediye başkanı kızı olan Suzan arasında beyaz ve siyah renkler üzerinden bir çatışma oluşturulmaktadır. Rüştü'nün Suzan'a yazdığı şiir "o kadar beyazsınız ki hanımefendi gelinlik giydiğinizde hiçbir şey giymemiş gibi

olacaksınız” dır. Benzer şekilde madene gizlice girerken Muzaffer, Suzan’a “o kadar beyazsın ki hemen yakalanacağız” diyerek seslenir. Bu açıdan Suzan “beyazdan daha beyaz” olarak tanımlanır. Diğer yandan filmin anlatısında Suzan’ın muhakkak üzerinde beyaz olarak yer alan bir aksesuar bulunmaktadır. Kömür ocağına gizlice girip yakalandıkları sırada tanınmamak için yüzünü kömür ve çamur ile boyayan Suzan, yetkili tarafından şapkası çıkarıldığında saçındaki beyaz kurdele şeklindeki saç tokası ile diğerlerinden ayrılır. Rüştü vefat ettiğinde mezarı başında bekleyen Muzaffer’in yanına gelen Suzan cenaze törenlerine uygun olarak simsiyah bir elbise giyer. Ancak elbisesinin yakasına astığı beyaz renkli çiçek şeklinde fular yine kendisinin sınıfsal farklılığını betimlemektedir. Suzan’ın özellikle beyaz renk ile temsil edilmesi dönem içinde kendisinin saf, temiz, örnek gösterilecek kişi, iyiliksever olarak tanımlanmasını sağlar. Buna karşın kömür ocaklarında çalışan herkes koşullar gereği simsiyah ve pistir.

Ülkenin zor savaş şartları bazı kanuni tedbirler almayı zorunlu hale getirir. Ordunun ve halkın durmadan artan mal ihtiyacını karşılayabilmek ve yaşam düzeyini düşürmemek için devlet, üretimi artırmak zorunda kalır (Karpas, 2010, 178-179). 18 Ocak 1940 tarihinde Milli Koruma Kanunu (MKK) çıkartılır. İktisadi zorluklar ekonomik hayata devlet müdahalesinin çapını ve şiddetini artırır MKK ise temelde devlete olağanüstü geniş iktisadi yetkiler verir (Lewis, 1993, 295). Bu durum temel olarak savaş ekonomisinin uygulanması demektir (Akşin, 1997, 106). Savaşın uzaması ekonominin günden güne bozulmasını arttırır ve iş mükellefiyeti uygulamasına başlanır.

MKK ile sanayi ve madenler için işçiyi ve uzman elemanı hükümet sağlayacak, bu amaçla kişilere ücretli iş mükellefiyeti yükleyebilecekti, bu kişiler kabul edilebilir gerekçeleri olmadan ve haber vermeden işlerini terk edemezlerdi (Tekeli ve İlkin, 2010b, 425-426). İş mükellefiyeti, kavramsal düzeyde “zorla veya zorunlu çalıştırma” olarak nitelendirilir ve “herhangi bir kişinin ceza tehdidi altında ve bu kişinin tam isteği olmadan mecbur edildiği tüm iş veya hizmetleri” ifade eder (Makal, 2006, 127). İş mükellefiyeti uygulaması genelde madencilik bölgelerinde uygulanmıştır. Dönem içinde MKK ile madenlerde çalışan insanların % 50’si iş mükellefiyetine tabii insanlardı (Makal, 2018, 181). Kanun yürürlüğe girdiğinde alınan ilk karar da Ereğli Kömür Havzası içindir (Koçak, 2007, 395). Bunun nedeni de Türkiye’deki en önemli kömür madeni olmasıdır. Mükellefiyet uygulamasına, dönüşümlü olarak çalışan yaklaşık 60 bin kişi dahil edilmişti (Makal, 2006, 129). 1942 yılında havzada zorunlu işçi sayısı 58 bindi; bunların 46 bini Zonguldak köylerinden getiriliyor ve nöbetleşe çalıştırılıyordu; 12 bine yakın diğer bir işçi gurubu ise Karadeniz’in diğer bölgelerinden getirilmekteydi (Koca, 2011, 588).

İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, tarafsız kalmasına karşın büyük bir askeri güç ile hazırlık yapar. Türkiye savaşın dışında kalmayı başardı ama 120 bin olan asker sayısını 1,5 milyona çıkardı, Milli Savunma Bakanlığı’nın bütçedeki payı % 30’dan %50’ye arttırdı (Zürcher, 2000, 289). Savaşın askeri anlamda ekonomiyi olumsuz etkilediği de bir gerçektir. Büyük bir ordu beslemenin üç tür etkisi vardır bunlar; tarımsal üretimin yetmediği bir ortamda ordunun gerekli besinini temin etmek sıkıntısı, üretici emek veren insanların askere alınması, ordunun artan ihtiyaçları için devlet harcamalarının yükselmesidir (Tekeli ve İlkin, 2010b, 410). Bu açıdan askere alınan yetişmiş insan gücü bazı alanlarda tecrübeli işçi sıkıntısına neden olur. MKK’nın nedenlerinden biri de çalışacak işçi sorunundan kaynaklanmaktadır. Maden ocakları

ile sanayide büyük bir işçi kıtlığı vardı, bunun diğer sebebi ise ücretlerin düşüklüğü ve bu gibi kuruluşlarda çalışmaya isteyen bir işçi sınıfının bulunmamasıydı (Karpaz, 2010, 179). İşçi tedariki için de zorunlu çalıştırma uygulamalarına geçmiştir.

Kelebeğin Rüyası filminin anlatısı da temel olarak Zonguldak ve Ereğli'de geçmekte ve özellikle anlatının giriş bölümünde mükellefiyetin zorluklarına değinmektedir. Ayrıca Suzan'ın hayatı ile madendeki yaşam arasında keskin bir zıtlık bulunmaktadır. Filmde Suzan'ın mükellef gibi madene indirilmesi halkın gerçek hayatını hem ona hem de seyirciye anlatmayı amaçlamaktadır. Suzan madenin girişinde etrafı izler; etrafta çalışanlar yorgun ve güçsüzdür, jandarmalar birkaç metrede bulunarak asayiş sağlamaktadır. Suzan, Muzaffer'in yanından ayrılmaz; etraftakilerden çekinmektedir. Asansöre binip madenin alt katlarına inmeye başlayınca etraf kararır, ortamı gaz lambaları aydınlatmaya başlar. Madenciler kendi görev alanlarında kömür kırma, küfede kömür taşıma ya da vagon itme işleri yapmaktadır. Madende fareler dolaşmaktadır. Ayrıca Milli Koruma Kanunu ya da iş mükellefiyeti uygulamasının eşitlik içinde uygulanmadığı da filmde örtülü biçimde belirtilmektedir. Muzaffer ve Rüştü ile çayırılık bir alanda otururken Suzan iki şaire "siz nasıl kurtuldunuz mükellef olmaktan hasta olduğunuz için mi?" sorusuna Muzaffer "o kanun köylüler için" diye cevaplar. Suzan madenin içini görmek istemektedir bu durumu: "o kadar çok inmek istiyorum ki oraya" diyerek dışa vurur; kızın bu lafına Muzaffer: "kızlara göre bir yer değil... yani daha doğrusu insana göre bir yer değil" karşılığını verir. Bu cümle temel olarak madendeki iş yaşantısının, koşullarının ve kurallarının temel insan haklarına uygun olmadığını da vurgulamaktadır. Aynı şekilde köyde yaşamayan insanlar kanunun zorla çalıştırma uygulamasından da muaf tutulmaktadır. İş yükümlülüğü, Zonguldak ilinde oturan, maden işlerinde biraz çalışmış ve yılın bütün mevsimlerinde bir işi olmayan 16 yaşından büyük erkeklere uygulanıyordu (Koçak, 2007, 395). Genel olarak Zonguldak'a komşu illerden gelen kişiler de bulunmaktaydı. Murat Kara'nın mükellefiyet işçileri ile yaptığı sözlü tarih çalışmasında özellikle köydeki muhtarların çalışacak kişileri belirlediği ve askeri karakola haber verdiği belirtilmektedir (Kara, 2010). Mükellefiyet işçilerinden Hasan Korkmaz, muhtarın istediği kişilere torpil geçtiğini, jandarmanın kötü davrandığını, madende üretimi arttırmak için işçiye kötü davranan amirlere bir şey yapılmadığını belirtir (Kara, 2010, 197-199). Diğer bir işçi Hasan Ah ise madendeki yemeğin kötü olduğunu mercimeğin taşlı, çorbanın zor yendiğini, çeyrek ekmek verildiğini belirtir (Kara, 2010, 155-157). Diğer yandan mükellefiyetten az sayıda da olsa memnun insanlar da bulunmaktadır. Recep Canbaz madende zorla çalıştırılması hakkında "memnundum, çünkü açlık çoktu; iş yoktu; aylık maaş aldığımızdan memnundum" (Kara, 2010:173-174) ifadelerini kullanır.

Filmin anlatısında Suzan ve Muzaffer zorunlu çalıştırılmaya tabii tutulanların kıyafetlerini giyerek ve yüzlerini kömür ile boyayarak madene girer. Madeni gezerken askerler ve yetkililer tarafından üstlerindeki giysilerin çıkarılması istenir böylece madene gizlice giren Suzan'ın kimliği açığa çıkar. Bu durumun temel sebebi ise bit ütüsü olarak ifade edilen işlemdir. Madende iş mükellefiyeti olan Mehmet Altunbaş bu işlemi şöyle açıklar: "Ocaktan çıkınca bitlenmeye karşı elbiseler ütüye atılırdı. 1 saat orada beklerdi. Sonra alırdık. Saçlarımızı keserlerdi" (Kara, 2010, 158-160). İşçilerde bitin önlenmesi için işçilerin elbiseleri etüv denilen büyük buharlı kazanlara atılırdı (Kara, 2010, 133). Bu bağlamda dönem içinde özellikle insanların temizlik konusunda sorunlar yaşadığı görülmektedir. Diğer yandan

kömür işletmelerindeki işçilere yeterli temizlik malzemesi de verilmemekteydi (Metinsoy, 2017, 263).

Modernleşme ve temel insan hakları bağlamında mükellefiyet bir sorun olarak değerlendirilebilir. Zorunlu çalıştırmanın yasaklanması temel insan haklarından (Makal, 2018, 206). Diğer yandan modernleşmenin herkes için geçerli hukuk kuralları ile bağlantısı düşünüldüğünde mükellefiyet özellikle iş ve çalışma yaşamında bir takım olumsuzluklar yaratmıştır. Madende işçiler günlük belirli bir üretim yapmak zorundaydı eğer üretime ulaşılmazsa sekiz saatlik mesai üretim miktarına ulaşılan kadar 12-16 saat gibi devam ederdi (Kara, 2010, 114-115). Bu açıdan MKK ile Türkiye'de iş hukuku alanında Cumhuriyet başlangıcından itibaren gözlemlenen batılı normlara yaklaşma ciddi ölçüde sekteye uğramıştır (Makal, 2018, 209). Tarihsel olarak Cumhuriyet ilanı ile birlikte modernleşmenin önemli unsurlarından hukuk alanında gelişmeler gözlemlenir. 1929-1938 yılları arasında sanayinin hızlı büyümesi ile devlet kanunlar ile işçi-işveren ilişkisini düzenlemeye başlamıştır (Deniz, 2007, 144). Zonguldak'ın gelişmiş bir maden şehri olması ile ilk sendikal hareketler burada görülmüştür. 22 Temmuz 1923'de Amele Birliği kurulur. Amele Birliği'nin kuruluşu belirli bölgeleri ve kişileri kapsasa da Türkiye'nin ilk sosyal sigortalar uygulaması olarak nitelendirilebilir (Dilik, 1985, 96). Birlik kendine üye işçilere yardımda bulunmaktadır. Amele birliği tarafından işçilerin hasta olması, çalışmaması durumunda faizsiz ödünç para, kaza geçirenlere avans para destekleri sağlanmaktaydı (Karekök, 2011:361-362). Zorunlu çalıştırma bu sendikal haklara da zarar vermiştir. Diğer bir ifade ile savaş koşullarında olağanüstü önlemler alınması doğal olmakla yasaların uygulanmasında sosyal-insani boyutta ihmaller bulunmaktadır (Makal, 2018, 207).

Modernleşmenin önemli göstergelerinden biri ulaşım alanında görülen teknolojik yeniliklerdir. Filmin açılış sahnesinde demiryolu ve tünellerden geçerek giden bir tren betimlemesi yapılmaktadır. Bu durum da trenin dönem içinde ulaşım alanında etkin olarak kullanıldığını göstermektedir. 1923-1945 dönemine ulaşım politikası demiryollarını geliştirmek üzerine şekillenir; 1924-1945 yılları arasında 3.383 kilometre inşa edilerek toplam demiryolu uzunluğu 7.521 km olmuştur (Tekeli ve İlkin, 2010a, 437-438). Bu açıdan 1945 yılı itibari ile Türkiye'de yer alan toplam demiryolu ağının yarısının Cumhuriyet döneminde inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Filmin anlatısında ulaşım açısından öne çıkan bir diğer unsur deniz ulaşımında görülmektedir. Dönem içinde deniz ulaşımı ile insanların şehirlerarası yolculuk yaptığı da tespit edilmektedir. Bu açıdan filmsel anlatıda karakterler İstanbul'dan Zonguldak'a seyahat edebilmektedir. Ayrıca filmde birtakım ürünlerin de deniz yoluyla taşındığı tespit edilmektedir. Cumhuriyet Türkiye'si 1923 yılında 35.000 tonluk filo devralır yaklaşık on yılda filonun tonajı yaklaşık üç kat artarak 99.500 ton olur; hizmete yeni giren gemilerle birlikte 1939 yılında 260.170 ton, 1945 yılında ise 318.907 tonluk deniz filosu oluşturulur (Tekeli ve İlkin, 2010a, 441). Bu bağlamda 1923 ile 1945 yılları arasında deniz yoluyla taşıma kapasitesinin yaklaşık on kat arttığı görülmektedir. Filmde Zonguldak şehrinin içinde ise tramvayın ulaşım amacıyla kullanıldığı ve ayrıca birçok arabanın ve kamyonetin var olduğu görülmektedir.

Filmde görülen modernleşme unsuru yapılardan biri de Halkevleri'dir. Halkevleri, Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında son derece önemli bir işlev

yerine getirmiştir (Arıkan, 1999, 261). Halkevleri Anadolu'nun birçok yerinde bulunmaktaydı. 1932 yılında 14 olan halkevi ve halk odası sayı 1950 yılında 479 yükseldi (Zeyrek, 2006, 24-25). Halkevlerinin amaçları şunlardır:

- a) Halkevi'nde bir hayat ve hareket uyandırmak. b) Şehir ve kasabaların tiyatro ihtiyacını gidermeye yardım etmek. c) Gençleri güzel ve serbest konuşmaya alıştırmak. d) Gençlerin fikir, sanat ve dil terbiyelerine yardım etmek. e) Tiyatro artisti olabilecek kabiliyetlerin kendilerini göstermelerine imkan vermek. f) İyi hatip yetiştirmek. g) Memleket ve cemiyet için faydalı telkinlerde bulunmak. (Karadağ, 1988, 136).

Zonguldak halkevinde de birçok faaliyet gerçekleştirilir. Zonguldak halkevinde 1930-1940 yılları arasında müzik eğitimi piyano, keman, viyolonsel vb. verilmiştir (Namal, 2012, 108-109). Filmdeki anlatıya uygun tiyatro gösterileri de yapılmıştır. 1940 yılında Zonguldak halkevi 23 piyes sahnelemiştir, 1942 yılında 13 temsil oynanmış 39 film gösterilmiştir (Namal, 2012, 111). Halkevleri zorlu savaş zamanında kültür ve sanat konusunda önemli katkılar sağlar. Atilla Dorsay film özelinde Halkevlerini şöyle açıklar: "Halkevi'nde kadınların da katılmasıyla bale dersleri, Türkçe tangolarla yapılan danslar, tenis maçları... O halkevlerini bile koruyabilseydik, Türkiye çok daha çağdaş bir toplum olur muydu acaba?" (Dorsay, 2014, 316). Halkevlerinin yanı sıra dönem içinde kültür-sanat alanında başka atılımlar da yapılır. Bu bağlamda Katoğlu, 1940 yılındaki Devlet Konservatuvarı Kanunu'nu ve 1941'de kurulan Milli Kütüphaneyi önemle vurgulamaktadır (2014, 295).

Filmin anlatısında iş mükellefiyeti nedeniyle zorla çalıştırılmaya götürülen genç bir köy delikanlısı ile onun evlenmek üzere olduğu sevdiğinin ayrı düşmeleri tiyatro oyununun ana hikayesini oluşturmaktadır. Rüştü, tiyatro oyununun adını dönemin etkisiyle "mükellefiyet zamanında aşk" yapar. Tiyatro oyununda da aynı filmdeki gibi kadın, sevdiğinin hasretine dayanamayıp kılık değiştirip madene inmesi konu edilmektedir. Bu bağlamda halkevinde Rüştü ve Muzaffer tarafından yazılan ve sahnelenmeye çalışılan oyunda mevcut iktidarın uygulamaları ve eylemleri eleştirel bir bakış açısıyla yansıtılmaktadır. Diğer yandan görece devletin himayesi altındaki bir yapıda devletin uygulamalarına getirilen eleştirel unsurlar bir özgürlük olarak nitelendirilebilir.

Modernleşme ile bağlantılı önemli unsurlardan biri de sağlık hizmetidir. Halkın sağlık hizmetlerinden eşit olarak yararlanmasıdır. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde ülkede 25 hastane ve 3005 yatak ile 1000 doktor vardı; Sağlık Bakanlığı'nda 554 hekim, 566 sağlık memuru, 139 ebe, 4 hemşire görevli idi (Taneli ve Şahin, 2013, 58-59). Bu açıdan Cumhuriyet döneminde sağlık yatırımlarına ağırlık verilir. 1935'te hekim sayısı 1625'e, ebe sayısı 400, sağlık memuru sayısı 1365'e ulaşmış, 202 hemşire çalışmaya başlamıştır, 1940'ta hekim sayısı 2378'e (1923'e göre 17 yılda 4 katı), hemşire sayısı 405'e ulaşmıştır (Saltık, 2014, 14). Yıllar içinde hekim ve personel sayısı arttırılmıştır. Diğer yandan ülke sağlık konusunda özellikle bulaşıcı/salgın hastalıklar ile mücadele etmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda sıtma ve verem en yaygın hastalıklardı (Özkaya, 2016, 78). Cumhuriyet döneminde verem ile mücadele için 1923 yılında İstanbul'da ilk verem savaş dispenseri açıldı (Gümüşçü, 2003, 143). İkinci Dünya Savaşı zamanına kadar da Türkiye'de verem en ciddi sağlık sorunudur. Bu açıdan hastaneler halkın sağlık hizmetine ulaşmadaki yegane unsurdur. Filmde iki farklı özelliklere sahip hastane betimlenmesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi Zonguldak'ta bir devlet hastanesi diğeri ise Heybeliada'da devlet sanatoryumudur. Rüştü acil olarak

Zonguldak'ta hastaneye yatırılır, devlete bağlı kamusal olarak hizmet veren sağlık kuruluşu olan hastane incelendiğinde duvarlarının yıpranmış, yataklarının pas içinde olduğu genel olarak da hastanenin eski olduğu görülmektedir. Buna karşın Heybeliada'daki sanatoryum incelendiğinde yatırılan hastalara yeni temiz giysiler verildiği, hastaların hemen röntgenlerinin çekildiği ve kan tahlillerinin yapıldığı, çeşit çeşit yemek yediği, her gün vücutlarının alkol ile silindiği görülmektedir. Bu iki hastane betimlemesi devletin insanların kaliteli sağlık hizmetine kavuşması için bir takım yatırımlar yaptığını ama bunun kısıtlı olduğunu düşündürmektedir. Devletin dönemin koşulları ve imkansızlıkları içinde vatandaşlarının her birine sağlık hizmeti götürmekte zorlandığı da görülmektedir. 30.000 işçinin çalıştığı ve ailelerin de faydalandığı Ereğli Kömür İşletmelerinde merkez hastanede sadece 170 yatak vardı verem koşusu yoktu (Metinsoy, 2017, 261). Bu bağlamda genel olarak kömür madeninde sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu filmsel anlatı bağlamında da vurgulanmaktadır.

Filmde Rüştü, Zonguldak'taki hastane şartları dolayısıyla Behçet Necatigil'in yardımı ile Heybeliada sanatoryumuna yatar. Muzaffer'in de durumu kötüleşince yine Heybeliada'ya gider. Hastane yönetimi ise yer olmadığı gerekçesiyle hasta kabul etmemektedir. Behçet Necatigil "hiçbir hastane kapısına gelen hastayı geri çeviremez acil vaka diye bir şey vardır" sözlerine rağmen hastaneye alınmazlar. Bu durum da temel olarak dönem içinde sağlık hizmetlerinden herkesin eşit olarak yararlanamadığının bir göstergesidir. Necatigil ve Muzaffer yolda dönerken hastanenin başhekimini ile karşılaşırlar. Necatigil, başhekim ile derdini anlatmak için konuşmaya başlar. Başhekim: "senin gibi nice vatan evladı hasta ve sırada şimdi seni alırsak onlara haksızlık olmaz mı?" der, Necatigil: "biz de sıradayız hocam senelerdir" Başhekim: "tamam bir başkasını alırsak size haksızlık olmaz mı? deyince Necatigil: "hocam bu çocuk çok iyi bir şair eğer o bahsettiğiniz sıradaki vatan evlatlarından biri bundan daha iyi şiir yazıyorsa onu almalısınız bence, kimseye haksızlık olmaz" şeklinde cevaplar. Muzaffer şiir sayesinde başhekimini ikna eder ve sanatoryuma yatar. Filmsel evrende şairlerin sanatsal yetenekleri ve kültürel birikimleri ile menfaat sağladıkları tek durum da budur.

Filmin anlatısında baloya hazırlanan gençlerin dans ettikleri odanın duvarında "Vatan borcu çalışma ile ödenir" yazmaktadır. İş mükellefiyeti bağlamında düşünüldüğünde bu cümle zorunlu çalıştırmanın bir vatan borcu olduğunu ima etmektedir. Ayrıca Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla törende ilkokul çağında siyah önlüklü çocuklar ellerindeki pankartlarla yürür. Pankartlarda "Vakitli Uyku İstiyoruz" "Sağlam Ana-Baba" "Gürbüz Olmak" "Gülen Yüz İstiyoruz" "Her Gün Banyo" gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler temelde çocukların hijyenik olmayan koşullarda, yetersiz beslendiklerini, anne ve babalarının hasta olduğunu ve aile olarak mutlu olmadıklarını belirtmektedir. Modernleşmenin temel unsurlarından biri insanların aileleriyle birlikte refah seviyesi yüksek ve mutlu olmalarıdır. Film kapsamında dönem içinde özellikle dünya savaşının da etkileriyle insanların temel ihtiyacı olan maddi-manevi (temizlik, beslenme, uyku, sevgi vb.) unsurların çocuklar tarafından yetersiz/eksik bulunduğu tespit edilmektedir. Bu durum işsizlik ve iş mükellefiyeti gibi aileyi özellikle de ebeveynleri olumsuz etkileyen durumlardan kaynaklandığı gibi buğday, et, sabun gibi temel ihtiyaçların bulunmasının zorluğundan da kaynaklanmaktadır.

Dönem içinde spor alanında da bir takım gelişmeler görülmektedir. 1932-1933 yılları arasında Zonguldak'ta Türk ve yabancı birçok kişinin katıldığı tenis

turnuvaları düzenlenmiştir (Namal, 2012, 112). Zonguldak'ta geçmişte beden eğitimi öğretmenliği yapan Canpolat Pamay: "Şehirde yabancı antrenörlerin ve 8-10 tane tenis kortunun olduğunu" (Ünal, 2013) belirtir. Filmin anlatısında da spor alanında da bir takım faaliyetler yapıldığı ruhun yanında beden de gençlerin gelişimi için dönem boyunca çabaların olduğu tespit edilmektedir. Filmde Suzan'ın tenis maçı yapmasının yanında özellikle Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla gençlerin resmigeçit töreninde izciler, boksörler, futbol ve güreş takımları yer almaktadır. Bu açıdan dönem içinde spora önem verildiği söylenebilir.

Sonuç

Türkiye tarihi kabaca modernleşmenin de tarihidir. Farklı yıllarda çeşitli biçimlerde ve yollarla modernleşmenin farklı biçimleri ülkemizde görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı dönemini sosyal, iktisadi ve kültürel boyutları ile yansıtan neredeyse hiç Türk filmi bulunmamaktadır. Milli Koruma Kanunu'nun uygulamalarını merkeze alması bakımından da *Kelebeğin Rüyası* filminin bir ilk olduğu söylenebilir. Bu kanun hem ülkenin refahı, gelişmesi ve modernleşmesi için çıkarılmış hem de sonuçları ve uygulaması ile halktan tepki almış ve bir takım gayri insani durumların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Aynı şekilde *Kelebeğin Rüyası* filmi bir yandan Türk toplumunda modernleşme unsurlarını gösterirken diğer yandan modernleşmenin getirdiği olumsuzlukları da betimlemektedir. Bu bağlamda modernleşme iki zıt grup insan için zengin-yoksul, alt gelir-üst gelir, farklı farklı yaşanmaktadır. Örneğin köylüler mükellefiyet temelinde zorunlu çalışmaya tabii tutulurken üst sınıf yemekli gece balolarında, tenis turnuvalarında gösterilmektedir.

Araştırma sonucunda filmde Türkiye'nin dönem içindeki modernleşme çabalarının en olumsuz yönü olarak zorunlu çalıştırma gösterilmektedir. Bu bağlamda özellikle anlatının giriş bölümünde vurgulanan Milli Koruma Kanunu ve iş mükellefiyeti unsurlarının ülkenin sanayisini ve iş yaşamını devam ettirmesi özelinde enerji ihtiyacından kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Dönem içinde hem halkın hem ordunun hem de sanayinin enerji ihtiyacı için kömür neredeyse tek kaynaktır. Savaş zamanında çalışacak insan azlığından da zorunlu/mecburi çalışma yöntemi uygulanmıştır. Modernleşmenin önemli unsurlardan biri ise insanların evrensel hukuk kuralları bağlamında temel insan haklarını gözetmektir. Bu haklardan biri de çalışma hakkı ve özgürlüğüdür. Filmde özellikle "köylülerin" bu çalışma mükellefiyetine tabii olmaları dikkat çekmektedir. Bu durum da evrensel, modern insan hakları düşüncesi ile çelişmektedir. Diğer yandan ülkenin ve dünyanın savaş koşulları altında olması görece devletin bazı zorunlu uygulamaları yapmasını olağan göstermektedir.

Modernleşme düşüncesi beraberinde bir sanatsal yükselişi de getirmesi gerekir bu bağlamda ikisi de Türk edebiyatında önemli bir yere sahip şairlerin sanatsal yönden gelişmiş bir mertebede olmalarına karşın hayat şartları olarak kimsesiz, yoksul ölmeleri, acı çekmeleri bir ironidir. Aynı şekilde iki şairin veremden ölmesi ülkenin dönem içinde sağlık hizmetlerinin bir takım sorunlar içinde olduğunu da göstermektedir. Anlatıda Suzan sanat ve edebiyattan anlamadığını ifade eder; daha sonra da "şiir okudum ve sıkıldım" der. Bu bağlamda zengin, eğitilmiş ve görece modern olan kızdan sanat ve edebiyattan zevk alması beklenirken alt gelir grubunda, yoksul ve ölüm döşeginde olan Rüştü Onur ve Muzaffer Tayyip Uslu sanatsal açıdan daha birikimlidir. Aynı şekilde şairlerin yazacak daktilo ve kağıtları olmamasına rağmen sanat yapma istekleri üst seviyededir.

Genelde gazetelerdeki eleştirilerde filmin Yeşilçam geleneği içinde olduğu söylenebilir de bu durum zengin kız- fakir oğlan klişesi nedeniyle oluşmaktadır. Nitekim zengin olan Suzan ile fakir olan Muzaffer'in aşkı film anlatısının ana yürütücüsüdür. Buna karşın filmde var olan sınıfsal farklılıkların derinliği daha önce çok az Yeşilçam filminde bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla Suzan sadece bir zengin değil bulunduğu yerdeki mülki idare amiri olan babası dolayısıyla da devleti temsil etmektedir. Muzaffer ise sadece fakir değil kültürel yönü güçlü, sanatsal faaliyetler içinde bir kimsedir. Ayrıca genelde Yeşilçam filmlerindeki sınıfsal farklılığın fakir kısmında görece kaba, görgüsüz, eğitimsiz insanların tasvir edilmesi bulunmaktadır. Fakir taraftaki Muzaffer ve Rüştü şair olmaları nedeniyle düzgün konuşan, bilgili, eğitilmiş kişilerdir. Bu durum da birçok Yeşilçam filmlerinin tam tersidir.

Sonuç olarak Yılmaz Erdoğan'ın filmleri incelendiğinde özellikle Türkiye'nin tarihsel süreçte büyük değişimler ve dönüşümler geçirdiği dönemleri anlatı içinde kullandığı görülmektedir. Bu dönemler içinde özellikle gündelik hayat pratiklerinin modernleşme temelinde değişimlerini esprili ya da dramatik bir dille yansıtmaktadır. Bu açıdan *Vizontele*, *Vizontele Tubaa* filmleri komedi, *Kelebeğin Rüyası* ve *Ekşi Elmalar* filmi dram türünü belli bir tarihsel dönem içinde anlatmaktadır. Diğer yandan *Kelebeğin Rüyası* filmi yakın dönem Türk Sineması'nda neredeyse hiç işlenmemiş bir dönemi İkinci Dünya Savaşı yıllarını temelde şair olan iki insan üzerinden anlatmaktadır. Aynı şekilde mükellefiyet ve zorunlu çalıştırma gibi yaşanmış tarihsel bir gerçeği izleyici ile buluşturmuştur. Film dönem içinde modernleşme temelinde iletişim, basın-yayın, spor, sanat ve kültür alanında yaşanan değişimleri ve dönüşümleri de yansıtmaya çalışmaktadır. Yılmaz Erdoğan kendi filmografisine uygun olarak yine Türkiye tarihinin geçmişinde önemli bir dönemi anlatmıştır.

Kaynaklar

- Akşin, S. (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980 2. Cilt*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Arıkan, Z. (1999). Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6 (23), 261-281.
- Aslan, S. ve Alkış M. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6 (1), 18-33.
- Avcı, Y. (2007). Osmanlı Devletinde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 21, 1-18.
- Aytekin, A. (2017). *Tarlalardan Ocaklara Sefaletten Mücadeleye Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bolay, S. H. (1996). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Boratav, K. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Cahoone, L.E. (2001). *Modernliğin Çıkması* (A. Demirhan ve E. Çatalbaş, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Deniz, Ö. (2007). Cumhuriyet Dönemi Çalışma Hayatı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 131-150.

- Dilik, S. (1985). Atatürk Döneminde Sosyal Politika. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40(1), 93-102.
- Dorsay, A. (2013). *Şair Yönetmenden Bir Hüzün Şiiri*. Erişim:01 Nisan 2018 <https://www.sabah.com.tr/cumartesi/2013/02/23/sair-yonetmenden-bir-huzun-siiri>
- Dorsay, A. (2014). *Yüz Yılın Yüz Türk Filmi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ertuna, Ö. (2004). 1923'ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023'e Doğru Hedefler, *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 21, 6-17.
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gümüüşçü, O. (2003). Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Halk Sağlığı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 55, 125-146.
- Güney, Mehmet (1967) Zonguldak Kömür Ocaklarında Yeraltı Madencilik Faaliyetleri, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 67, 106-143.
- Gönenç, A. Y. (2007). Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29, 63-78.
- Habermas, J. (1994). Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje. N. Zeka (Der.). *Postmodernizm*, (s.31-44). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Habermas, J. (2013). Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak (İ. Aka, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heller, A. ve Feher, F. (1993). *Postmodern Politik Durum* (Ş. Arğın ve O. Akınhay Çev.). Ankara: Öteki Yayınları.
- İçli, G. (2002). Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 245-254.
- İnalcık, H. (2012). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İnalcık, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kahraman, H. B. (Temmuz 2003). Bir Nehir Serüveni: Dergicilik Varlık Dün-Bugün. *Varlık Dergisi*, 1150, 4-11.
- Kara, M. (2010). *Son Mükellefler Ereğli Kömür Havzasında Zorunlu Çalıştırma 1940-1947*. İstanbul: Ares Yayınları.
- Karadağ, N. (1988). 1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 8, 135-177.
- Karekök, T. (2011). Zonguldak Kömür Havzasında Bir Yardım Sandığı: Amele Birliği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 351-367.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Katoğlu, M. (2014). Cumhuriyet Türkiye'sinde Yüksek Sanat ve Kültür Hayatının Genel Tablosu. B. Üstüner (Haz.). *Cumhuriyet Kazanımları* (s.275-309). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kazgan, G. (2013). *Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2009 Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Klein, B. (2000). The Moral Content of Tradition: Homecraft, Ethnology, and Swedish Life in the Twentieth Century [Geleneğin Ahlaki İçeriği: Yirminci Yüzyılda Ev Ödevi, Etnoloji ve İsveç Yaşamı], *Western Folklore*, 59 (2), 171-195.
- Koca, H. (2011) Zonguldak Havzası'nda Maden Kömürü Üretimi İle Başlayan Çalışma Ve Kentleşme Koşullarının Yöre Halkı Üzerindeki Etkileri. 38. *Icanas Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları, Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri Kongresi: 10-15 Eylül 2007-Ankara: Bildiriler* (s. 581-599). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Koçak, C. (2007). *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945) Dönemin İç Ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma Cilt 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (1972). *Toplumsal Değişme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kongar, E. (2008). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köker, L. (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (M. Kıratlı, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Loo, H. V. D. ve Reijen, W. V. (2003). *Modernleşmenin Paradoksları*. (K. Canatan, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Makal, A. (2006). Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti. *Zonguldak Kent Tarihi Bienali Bildiriler Kitabı:11-13 Kasım 2005-Zonguldak: Bildiriler* (s.69-91). Zonguldak: Zonguldak Kültür Ve Eğitim Vakfı.
- Makal, A. (2018). *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Metinsoy, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Namal, Y. (2012). Zonguldak Halkevi'nin Faaliyetleri ve Karaelmas Dergisi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*,34, 97-134.
- Ortaylı, İ. (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özkaya, H. (2016). Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 20 (2), 77-84.
- Saltık, A. (2014). *Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri*. Erişim:02 Nisan 2018, http://ahmetsaltik.net/arsiv/2014/06/Erken_Cumhuriyet_Donemi_Saglik_Hizmetleri1.pdf
- Tan, Ç. (2015). *20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Taneli, B. ve Şahin, H. (2013). *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Ülkemizde Hastaneler, Çocuk Hastaneleri ve Tıp Eğitimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Tecer, M. (2007). Atatürk Döneminde (1923-1938) Ekonomik Örgütlenme, *Amme İdaresi Dergisi*, 39 (4),75-116.
- Tekeli, İ. (1995). Bir Modernite Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması, *Ege Mimarlık Dergisi*, 16, 51-55.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2010a). *Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2010b). *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012) *İstatistik Göstergeler 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Uzun, T. ve Atasever, G. (2010). *Türkiye'de Modernleşme Süreci Bağlamında Oryantalist ve Oksidentalist Bakışlar, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 180-187.
- Ünal, B. (2013). *Kelebeğin Rüyası mı Gerçek mi? 1940'ta Zonguldak Hem Kara Hem Elmas*. Erişim:04 Nisan 2018, <http://www.milliyet.com.tr/kelebegin-ruyasi-mi-gercek-mi--1940-ta-zonguldak-hem-kara-hem-elmas-gundem-1678648/>
- Vardan, U. (2013). *Rüya Bütün Çektiğimiz*. Erişim:02 Nisan 2018, <http://www.radikal.com.tr/sinema/ruya-butun-cektigimiz-1122386/>
- Varlık - Aylık Edebiyat ve Kültür Dergisi (Temmuz 2003). *Dosya: Varlık 70 Yıldır Var*, 1150, 5-6.
- Yücel, N. (2012). Zonguldak Halkevi'nin Faaliyetleri ve Karaelmas Dergisi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 34, 97-134.
- Yüksel, M. (2001). *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Zeyrek, Ş. (2006). *Türkiye'de Halkevleri Ve Halkodaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (Y. S. Gönen. Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.